

irodalmunk, akik e szép szimbólumnak alapot adnak.

Ez égető követelmény, és Simon szenvedélyességének jogosultságát növelik azok az aggasztó jelenségek, üres modernkedések, amelyek az utóbbi évek magyar lírájában tapasztalhatók. A *Hagyomány és magatartás* c. tanulmány — még ha nem is tudja a téma egész bonyolultságát számba venni — alapjaiban jó diagnózist és jó gyógyszert ad: „...a túlhangsúlyozott formai újítások elsődleges szerepe, a jelentéktelen, kisszerű mondanivaló nem oka, hanem eredménye csak a félreismerésnek. Meg kellene

fordítani az egészet, hátha a lényeges mondanivaló megteremti a modern kifejezőmódot is.”

A szocialista líra fejlődésének egyetlen lehetséges útja ez. Gyakorlati megvalósítása számos akadályon keresztül történhet csak meg, s ezt Simon is jól látja. De azzal, hogy tanulmánykötetében feltérképezi ennek az útnak sokak által már elért magaslatait, szinte kézzelfoghatóan szemléletes, követendő (de nem utánozandó!) eszményt ad, nagyon sokat tett.

(*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964.*)

VÖRÖS LASZLÓ

CSERES TIBOR: BÜCSŰ NÉLKÜL

Ez az elbeszélés gyűjtemény majdnem párhuzamosan jelent meg a nagyobb sikert aratott *Hideg napok*-kal A *Bücsű nélkül* kétségtelenül nem éri el a másik Cseres-gyűjtemény színvonalát. Érdekesége épp abban van, hogy a másik kötetből kizsorult írások befejezetlen jellege betekintést enged az író műhelyébe.

A címadó kisregény variánsát már olvashattuk a *Várakozó özvegyek* c. kötetben. A hadseregből megszökött, céltalanul kóborló tizedest és az erdélyi menekült lányt összevetette a véletlen a lakatlan szigeten. A lány előbb irgalmat kér a férfitől a rá törvényszerűen váró sors békésebb időkre halasztására, aztán lassan megbékül, odaadja magát, s a kibontakozó szerelem elől egy levágódó gránát tépi darabokra. A katonáé búskomoran, betegen marad magára. Az öszszecsapó világok realitásától félreeső senki szigetén kivirágzó idill hangulata a kisregényből hiányzik, bár a novella nagyobb része majdnem szó szerint került át.

A véletlen adta lehetőségekből megteremtett s a véletlen által szétromboló idill helyett az új mű a felelősségvállalás kikerülhetetlenségének tragédiáit hordozza. A menekülő Lavínia egy zárdányi kislány sorsáért felel. A fiúnak pedig az őt példaképnek tekintő katonának szökését kellene vezetni. A férfi a feladata elől menekül Jónásként a lány-nyal a szigetre. S a lány halála, összetörés helyett, éppen visszaadja az akaratát. Mintha ez a megváltásszerű pusztulás ébresztené rá saját megváltói kötelezettségeire, visszamegy a katonák közé, megmenti őket és elesik értük. De nem-

csak őt kötözi a tettekért való fokozott felelősség. A prioritásra kijátssza a püspököt, a békés halász megfutamít egy embervadász különítményt, a jámbor falusi presbános gyilkol és a szovjet katoná bajtársát lövi agyon.

Ez a két motívum egy másik problémát is feldob, melyeket Nacsády József kritikája (Tiszatáj, 1965. febr.) is észre vételezett. Az ösztönök, különösen a némi ösztön kétségtelenül nagy szerepet játszanak Cseres műveiben. Azonban az ösztöniség előretörése nála mindig az elembertelenedés jele. Az általános érvényű emberi védtelenség búvik meg a féktelen ösztönökkel erőszakosan megsérteft nők sorsában. Ez akár a kötet címadó elbeszélésében a leánnyal erőszakoskodni próbáló katonák esetében, akár a Töre Annuska vagy az apja fia novellában, akár a korábban ismert *Pesti háztetők* c. regényben világosan kimutatható. A szexuális erőszak nem véletlenül került ilyen központi helyre Cseresnél. Ez az erőszakforma talán legtisztább példája a pusztá fogalomnak. A többi változatokban hozzákeveredik az erőszakhoz ugyancsak megalázó, megnyomorító célja: az anyagi kifosztás, a fájdalomkókozás, a jogelvonás stb., míg a szexuális erőszak célja önmagában nem mondható megalázónak stb., (sőt!) csupán az erőszak teszi önmagának el-lentétévé: Cseres annyira az ösztöniség szabad feltörése ellen van, hogy egyrészt még olyan, az erőszaktól távolálló szituációkban, mint amelyet a *Samu és a szerelem* c. novella tárgyál, az alapjában véve bonviván típusú tórnatanártól is durva ösztöni megnyilvánulásai

következtében retten vissza a még szerelmesnek is mondható Bóbita. Azt is megalázó motívumként érezteti Cseres, amikor egy volt apácával pornográf magángyűjteményt rendeztetnek sajtó alá. (*Kései sugár*) A *Kertész ködben női főszereplőjének* is a halálos fenyegetéssel megpecsételt lekötöttség tette rabsággá az önként vállalt sorsot. Másrészt az író következetesen megtoroltatja az előbb felhozott incidenseket. A *Pesti háztetők*-ben a tetőfedőmester Csurik cselgáncsfogásokkal veri ronggyá a huligánokat. Gudulics ugyanezt teszi ennek a kötetnek két, már említett elbeszélésében katonai fölöttesével éppúgy, mint a részeg parasztokkal. A *Búcsú nélkül*-ben Lavinianának kétszer szó szerint a testéről lövik le a háború által felszabadított ösztöneiken uralkodni nem tudó férfiakat. Cseresnél a gátlástalan ösztönök még gyakrabban nyerik el büntetésüket, mint a valóságban.

A Cseres-műhely elhagyása előtt még figyelmeztetni szeretnénk az olvasót egy új Cseres-regény vagy kisregény születésére. A főhőse Gudulics, a tsz-elnök, a volt rendőr, akinek figurája kicsit emlékeztet a *Pesti háztetők* előbb már említett ugyancsak zömök és karakán tetőfedőjére. A *Várakozó özegek*-ben a *Pesti háztetők* három fejezetének novel-

lavariánsát olvashattuk. Ebben a kötetben kétszer megjelenik Gudulics alakja, sőt egyik elbeszélésben félhektó bort ígér az írónak, ha hajlandó megírni történetét. Sorsában pedig egyaránt megtalálhatjuk az ösztönök eluralkodásával aláhúzott embertelenség elleni harcot, mint a Cseres művészetében új problémacsomóként jelentkező kötelező felelősségvállalásból fakadó cselekvéseket.

A kötetnek további írásai közül meg kell említeni *Az aratórészt* és az *Amire születni kell* c. novellát, a szegénység külön pszichológiájának és külön kegyetlen törvényeinek mesterien tömör ábrázolásait.

Cseres tömör, rövid mondatai, tudatos, elmélyült írói gondosságról tanúskodnak. Egyszer megalkotott variációinak szövegét minimális változtatásokkal foglalja új szövegbe. Formai újdonsága a címadó kisregényben és részben a *Hét vége Csókaréten* c. írásban, ahol a cselekménybe dokumentumszerű elemeket tördel, amivel megnövelte az olvasó aktív részvételét a mű élvezésében. Alkalmazásától még sokat várhatunk a tartalmi és formai újat egyaránt kereső izgalmas Cseres-műhelyben. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964.*)

RIGÓ BÉLA

SZABOLCSI MIKLÓS: ELŐDÖK ÉS KORTÁRSÁK

Szabolcsi Miklós új könyve olyan irodalomtörténészt revelál, akinek fő kutatási területe korunk és a felénk mutató múlt lírája-prózája. Érdeklődését, kereső szenvedélyét a két világháború között is elsősorban azok az életművek vonják magukra, amelyek már a szocializmus erős sodrában fogantak: egy *József Attiláé*, egy *Aragoné*, *Balázs Bélaé* vagy *Bálint Györgyé*. Nagy érdem, hogy e vonzódás nem kötelességszerű irodalompolitikus kalandozás, nem a fárastó történészi munkát felejtő kritikusi pihenés, hanem a marxizmus eszmei offenzívájában küzdő tudós felelőssége.

Napjaink művészetének megértéséhez hagyományos irodalomtörténeti módszerrel közelít. A fölfedezés izgalmát, a kor problémáiba markoló indulatot filológus higgadsággal fegyelmezi. (Tán csak a *Juhász Ferenc* költeményéről írott glosszák a kivétel.) Tanulmányainak kiindu-

lópontja többnyire racionálisan megfogható-körüljárható: a cselekmény, az életrajz adatainak, a műre vonatkozó irodalomnak a leltározása. A témát a történelem, a magyar- és világirodalom széles összefüggéseibe ágyazza, a mű élveboncolása helyett hajlamosabb a portrészzerű általánosításra vagy egy-egy stílusirány konstruálására. Igyekszik megteremteni a teoretikus elemzésnek, valamint a közlés-leírásnak az egyensúlyát; igazi műfaja az összefoglalás, megállapításaiiban föltűnő az egyeztetés szándéka. E módszer kétségtelen előnye bizonyos objektivitás; de merev alkalmazása az irodalom élő folyamára — kellő távlat híján — kissé problematikussá teszi: a szubjektív beleélés, az esztétikai fogalmak bonyolultabb látása okkal frissíthetné.

A kötet komponálása kevésbé szerencsés; a színvonal meglehetősen egyenet-